

С.І. МЕШКОВАЯ, канд. іст. наук, доцент НТУ „ХПІ”

СВІТСЬКИЙ КОМПОНЕНТ РЕФОРМИ ПРАВОСЛАВНИХ ДУХОВНИХ АКАДЕМІЙ 1869 Р. В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ.

У статті аналізується проблема посилення світського компоненту вищої православної духовної освіти, як одного з пріоритетних напрямків реформи церковної школи 1867-1869 рр. в Російській імперії.

В статье анализируется проблема усиления светского компонента высшего православного духовного образования, как одного из приоритетных направлений реформы церковной школы 1867-1869 гг. в Российской империи.

The article analyzes the problem of strengthening of the secular component of higher Orthodox theological education as a priority area of church school reform of 1867-1869 in Russian *Empire*.

Система православної духовної освіти в Російській імперії до сьогодні залишається однією з маловивчених проблем. Питання, пов'язані з її історією та розвитком, більш повно відображені в дорадянській історіографії, яка не тільки має перевагу за кількістю відповідних робіт, але й містить величезний обсяг різнопланового фактичного матеріалу. Серед авторів другої половині ХІХ - першої половини ХХ ст. особливе місце належить Б.В.Тітлінову - авторові кількох глибоких досліджень з історії православної духовної освіти, зокрема, духовно-навчальної реформи 1867-1869 рр. У радянській історіографії дана тема висвітлювалася вкрай епізодично, з відомою часткою негативної критики. На жаль, сучасна історіографія, як російська, так і вітчизняна, досі не приділила історії духовної освіти достатньої наукової уваги і за останні десятиліття так і не з'явилося фундаментального дослідження з цієї актуальної проблеми.

Формат наукової статті не дозволяє всебічно висвітлити духовно-навчальну реформу 1867–1869 рр., тому метою роботи є аналіз лише одного її аспекту – посилення світського компоненту в православних духовних академіях – вищих навчальних закладах духовного відомства Російській імперії.

У результаті згадуваної духовно-навчальної реформи до основи навчального процесу в церковній школі були покладені принципи класичної, "загальнолюдської освіти" [1, с. 193; 2, с. 555]. Ініціатором цієї ідеї виступив Обер-Прокурор Д.А. Толстой. Найважливіше завдання реформи полягало в тому, щоб "дати стрункість, міцність і ґрунтовність навчальній справі" в духовних навчальних закладах всіх рівнів, "для всебічного та самодіяльного розвитку розумових сил учнів ..." [3, с. 383; 4, с. 263]. Згідно цієї мети втілювалася в життя й реформа вищої церковної школи.

1869 р. був прийнятий новий статут православних духовних академії – головне історичне джерело з проблеми її реформування. Загальний аналіз

документу дозволив встановити головні напрямки цих перетворень, зокрема, заходи з посилення світського компоненту освіти в цих навчальних закладах.

Духовні академії зберігали статус вищої церковної школи. Втім, до їх компетенції вже не входила елементарна професійна підготовка. Відтоді, вони були призвані надавати фундаментальні знання, створюючи відповідне підґрунтя для майбутньої богословської, наукової та педагогічної діяльності своїх вихованців. Незважаючи на те, що спеціалізована богословська спрямованість даних навчальних закладів залишалася головною, згідно академічного статуту 1869 р., духовні академії отримали право готувати вихованців не тільки для "освіченого служіння церкви", а й до професійної викладацької діяльності в духовно-навчальних закладах [5, с. 341]. Таким чином, академії почали виконувати функцію своєрідних педагогічних інститутів духовного відомства. Їх випускники мали викладати в училищах, семінаріях та академіях всі предмети, включаючи світські, і з цією метою повинні були отримати відповідну теоретичну і практичну підготовку. Саме тому в нових академічних навчальних програмах був представлений досить широкий спектр загальноосвітніх предметів, що підтверджує глава 9 "Про відділення академії" статуту 1869 р. [5, с. 356–358].

При порівнянні даних щодо кількості світських дисциплін у російських духовних академіях після академічних реформ 1840 і 1869 рр. суттєва різниця, на перший погляд, майже відсутня. Дійсно, якщо з 1840 р. в академіях викладалося 28 предметів, з яких 14 були світськими і 14 – богословськими, то з 1869 р. навчальних дисциплін стало 29: 14 світських, 15 богословських [5, с. 356–357]. Однак розглядати цю проблему можна і під іншим кутом зору. У результаті реформи церковної школи 1867-1869 рр. кардинальних змін зазнала структура вищої богословської освіти в цілому. У духовних академіях було засновано 3 відділення за принципом університетських факультетів – богословське, церковно-історичне та церковно-практичне. У зв'язку з цим, академічні дисципліни були розділені на 2 категорії – одні отримали статус загальнообов'язкових, інші розподілялися по відділеннях [5, с. 356–357]. Обов'язковому вивченню протягом I–III курсів підлягала лише обмежена частина дисциплін, а на останньому, IV курсі, студенти вивчали тільки ті предмети, які відповідали їх спеціалізації. Таким чином, долалася зайва багатопредметність. Градація академічних навчальних предметів виглядала наступним чином [5, с. 356–357]:

Таблиця 1.

Співвідношення кількості загальнообов'язкових дисциплін і дисциплін, розподілених по академічним відділенням, встановлене згідно статуту 1869р.

Академічні дисципліни	Кількість загальнообов'язкових дисциплін на I-III курсах	Кількість дисциплін, розподілених по відділенням на IV курсі	Загальна кількість академічних дисциплін
Світські	10	4	14
Богословські	2	13	15

Отже очевидно, що до числа загальноосвітніх предметів, головним чином, увійшли світські. Серед них – логіка, психологія, метафізика, історія філософії, педагогіка, одна зі стародавніх мов та одна з трьох нових іноземних мов на вибір студентів [5, с. 356–357]. І лише 2 загальнообов'язкові дисципліни (основне богослов'я і Святе Письмо) були богословськими [5, с. 356].

На IV курсі обсяг світських дисциплін, що обиралися студентами різних академічних відділень в якості спеціалізації, зменшувався. На богословському відділенні загальноосвітні предмети взагалі були відсутні [5, с. 357]. З 6-ти предметів церковно-історичного відділення викладалися лише 2 світські дисципліни – загальна громадянська історія і російська громадянська історія [5, с. 357]. Студентам церковно-історичного відділення пропонувалися курси "теорії словесності та історії російської літератури з оглядом найважливіших іноземних літератур", російської мови і слов'янських наріч [5, с. 357].

Слід зауважити, що з навчальних програм духовних академій, згідно статуту 1869 р., були виключені всі фізико-математичні науки. Офіційними мотивами цього стало „занадто віддалене відношення фізики і математики до богослов'я”, а також відсутність коштів на відкриття спеціальних фізико-математичних відділень або відповідних кафедр [6, с. 405]. Ініціатором такого рішення був Обер-Прокурор Д.А. Толстой, який ще в 1867 р. висловився за „вигнання” точних наук з академій і запропонував залучати для викладання цих дисциплін в семінаріях випускників імператорських університетів [6, с. 405]. Подібне нововведення можна оцінювати з різних позицій. Наприклад, російський філософ і богослов протоієрей Г.В.Флоровський проаналізував його з позиції релігійної і засудив таку своєрідну ізоляцію духовних академій, вважаючи, що існувала внутрішня потреба церковної школи у вивченні точних та природничих наук "саме в ті роки, коли в ім'я цих наук був справжній похід проти християнського світогляду і проти всякої віри взагалі ... " [7, с. 362]. Втім на проблему можна подивитися і з іншої, більш вузької, але від цього не менш важливої, позиції. Скасування фізико-математичних дисциплін у духовних академіях провокувала проблему відсутності кваліфікованих педагогів за цими спеціальностями і ставила під загрозу якість викладання фізики та математики в семінаріях, а відтак і можливість вступу семінаристів на фізико-математичні факультети університетів та інших світських вишів. Світські фахівці вкрай неохоче погоджувалися викладати в школах духовного відомства, переважно, через вкрай низьке жалування і неprestижність служби. Тому в духовних училищах і семінаріях точні науки викладали випускники семінарій – з середньою освітою, недостатньо підготовлені і кричуще непрофесійні.

При дослідженні даного питання не можна залишити поза увагою питання навчального навантаження із загальноосвітніх дисциплін, затвердженого в результаті духовно-навчальної реформи 1867–1869 рр., Згідно академічного статуту 1869 р., професори та інші штатні викладачі отримували на викладання свого предмету стільки годин на тиждень, скільки призначала академічна рада [5,

с. 348]. Але при цьому рішення ради не було адміністративно-наказовим, а ґрунтувалося на розроблених самими викладачами "міркуваннях" про доцільність того чи іншого навантаження та ухвалювалося тільки "після розгляду всіх обставин" [5, с. 348]. Поряд з тим, новий статут дещо регламентував кількість предметних годин і ставив обов'язковою умовою, щоб, за будь-яких комбінацій, лекцій на I курсі було не менше 18-ти, а на IV – не менше 9-ти на тиждень [5, с. 360]. Розподіл навчального навантаження у вищій церковній школі пореформеного періоду і зміни, яких воно зазнало в результаті цих перетворень, можна прослідкувати на прикладі Московської духовної академії [8, с. 157–159; 9, с. 28–29].

Таблиця 2.

Порівняльні дані про кількість тижневих уроків зі світських дисциплін у православних духовних училищах та семінаріях, затверджену в результаті духовно-навчальних реформ 1840, 1851 і 1867 рр.

№ п/ п	Назва загальноосвітніх дисциплін	Загальна кількість тижневих занять			
		В духовних училищах		В духовних семінаріях	
		1867	1851	1867	1840
1	2	3	4	5	6
1	Вітчизняна мова (в духовних училищах – російська і слов'янська мови; в семінаріях – російська словесність з історією літератури; до реформи 1867-1869 рр. – риторика і піітика)	11	8	6	10
2	Латина	22	14	15	9
3	Грецька мова	18	14	20	9
4	Німецька мова	–	–	6	–
5	Французька мова	–	–	6	–
6	Математика	11	8	11	4
7	Природнича історія і хімія	–	–	–	} 3
8	Фізика	–	–	4	
9	Історія (загальна і російська)	–	4	8	} 7
10	Географія	6	6	–	
11	Чистописання	4	6	–	–
12	Логіка	–	–	2	–
13	Психологія	–	–	2	–
					} 8
14	Огляд філософських вчень	–	–	4	
15	Педагогіка і дидактика	–	–	2	–

Наведені дані наочно демонструють, що в результаті академічної реформи 1869 р. світський компонент православних духовних академій був посилений за рахунок збільшення обсягу викладання низки дисциплін, перш за все, словесності і цивільної історії, а також за рахунок введення нових предметів – англійської мови, слов'янських нарч і педагогіки. Скорочення навантаження по давнім і новим іноземним мовам можна пояснити їх посиленням викладанням у початковій і середній церковній школі, що дозволило обмежити академічний курс з цих предметів лише вивченням літературних творів без граматичного матеріалу.

Таким чином, в результаті реформи православних духовних академій 1869 р. загальноосвітні дисципліни посіли гідне місце в нових навчальних курсах і зумовили гуманітарний характер вищої богословської освіти. У вищій церковній школі, яка, зокрема, почала виконувати функції педагогічних інститутів духовного відомства, розширення спектру викладання світських наук створило перспективи для підготовки кваліфікованих педагогічних кадрів для училищ, семінарій та академій. Не зважаючи на недосконалість і незавершеність, реформаторські процеси ефективно сприяли подоланню вузькопрофесійної спрямованості вищих духовно-навчальних закладів, підготовці інтелектуально розвинених, високоосвічених священнослужителів і теологів.

Список літератури: 1. *Латышина Д.И.* История педагогики. Воспитание и образование в России (X – начало XX века). – М., 1998. – 584 с.; 2. Из отчета Обер-Прокурора Святейшего Синода по ведомству православного исповедания за 1868 год // Православное обозрение. – М., 1870. – Ч. 1-6. – С. 554-574; 3. О действиях Комитета, Высочайше утвержденного для преобразования духовно-учебных заведений // Православное обозрение. – М., 1867. – Т. 22. – С. 365-412; 4. Извлечение из Всеподданейшего отчета Обер-Прокурора Святейшего Синода по ведомству православного исповедания за 1866 год // Православное обозрение. – М., 1868. – Т. 25. – С. 246-266; 5. Устав православных духовных академий (Высочайше утвержденный в Царском Селе, 30 мая 1869 года) // Харьковские епархиальные ведомости. – 1869. – Т. 7. – № 15. – С. 341-367; 6. *Титлинов Б.В.* Духовная школа в России в XIX столетии. (Протасовская эпоха и реформы 60-х годов). – Вильна, 1909. – 427 с.; 7. *Флоровский Г.В.* Пути русского богословия. – К., 1991. – 600 с.; 8. Журналы Совета Московской духовной академии 1874 года. – М., 1875. – 242 с.; 9. *Титлинов Б.В.* Молодежь и революция: Из истории революционного движения среди учащейся молодежи духовных и средних учебных заведений. 1860-1905. – Л.: Гос. изд-во, 1924. – 170 с.

Поступила в редколлегию 23.02.2011